

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1634>

Geliş Tarihi: 08.04.2019

Kabul Tarihi: 30.06.2019

TÜRKİYE'DE LAİK FRANSIZ OKULLARI (1919-1925)*

Engin Deniz TANIR**

Özet

Laik Fransız okulları, Osmanlı ülkesinde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlar. Bu, Fransa'da cumhuriyetçi laik okul anlayışının yerleşmeye başladığı dönemle eşzamanlı bir gelişmedir. 1914 Türkiye'si'nde toplam 163 Fransız okulundan yalnızca 12'si laik niteliktedir. Türkiye'deki Fransız okullaşmasında Katolik misyon okullarının sahip olduğu ağırlığa rağmen laik Fransız okullarının da 1914 yılına kadar belli bir gelişim içinde oldukları söylenebilir. Mondros Mütarekesi sonrasında ise bu kurumlar önemli bir etkinlik gösterememişlerdir. Bu çalışmada 1919-1925 yılları arasında Türkiye'deki laik Fransız okullarının görece elverişli koşullara rağmen neden gelişme gösteremedikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Dönemin Fransız hükümetleri başta ekonomik ve ikincil olarak da ideolojik nedenlerle laik Fransız okullarını güçlü bir şekilde desteklememişlerdir. Türkiye'deki genç Cumhuriyet rejimi de, benimsediği milli eğitim politikası ve pedagojik anlayış doğrultusunda, laik nitelik taşımakla birlikte kozmopolit bir eğitim ortamı sunan laik Fransız okullarının gelişmesine izin vermemiştir. **Anahtar Kelimeler:** *Türkiye, Laik Fransız Okulları, Mütareke Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi*

---

* 2016 senesinde Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladığım "Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları (1919-1925)" başlıklı doktora tezinden üretilen bu makale, 01-03 Eylül 2016 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde düzenlenen IV. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçerken Türkiye'de Laik Fransız Okulları (1919-1925)" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, tanir@education.ankara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4253-6156>

French Lay Schools in Turkey (1919-1925)

Abstract

French lay schools have come into existence in Ottoman Empire as of the last quarter of the nineteenth century. This is a development which occurs simultaneously as the understanding of Republican secular school began to evolve in France. In 1914s Turkey, from a total of 163 French schools only 12 are in secular nature. Despite the domination of the Catholic mission school in the French schooling in Turkey, it could be said the French lay schools were within a certain development until 1914. After the Mudros Armistice Agreement, these institutions did not realize an important activity. This study aimed to analyze the reasons why the French lay schools in Turkey could not make any progress between 1919 and 1925 despite the relatively fruitful conditions. The French governments of the period did not strongly support the French lay schools due primarily to economic and secondarily to ideological reasons. Moreover, the young republic regime in Turkey, in line with the national education policy and adopted pedagogical approach, did not allow the development of the French lay schooling, which though lay in nature offered a cosmopolitan educational milieu.

Keywords: Turkey, French Lay Schools, Armistice Period, Early Republican Period

Giriş

Türkiye'deki Fransız okul varlığının Osmanlı dönemine dayanan uzun bir tarihsel geçmişi vardır. 1583'te İstanbul'da Cizvit rahipler tarafından açılan Saint Benoît Okulu'nun Osmanlı topraklarında açılan ilk Fransız okulu olduğu söylenebilir.¹ Bununla birlikte Osmanlı topraklarında Fransız okullarının yaygınlık kazanması Tanzimat Fermanı sonrasında 1840'lı yıllarda başlar.

19. yüzyılın son çeyreğine dek Osmanlı topraklarında açılan Fransız okullarının hemen hepsi Fransız tarikat ve dini toplulukları tarafından açılan kurumlardır. Bunun -bilebildiğimiz kadarıyla- bir istisnası İzmir'de 1829'da Simon Roux adlı bir Fransız tarafından açılan "Özel Ticaret Okulu"dur.²

Laik Fransız eğitim kurumları Osmanlı topraklarında esas itibarıyla 1880'li yıllardan itibaren görülmeye başlar. Bu durum, Fransa'nın III.

---

¹ Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, s.146-147; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000-M. S. 2007)*, 11. B., Pegem A Yay., Ankara, 2007, s.105.

² Max Roche, *Education, assistance et culture françaises dans l'Empire ottoman (1784-1868)*, Les Éditions Isis, İstanbul, 1989, s.60.

Cumhuriyet Dönemi’nde (1870-1940) aydınlanma felsefesi ve Fransız Devrimi ilkelerine dayanan laik ve cumhuriyetçi bir eğitim anlayışını benimseyerek eğitim sistemini laikleştirme yönündeki adımlarıyla eş zamanlı bir gelişmedir.³

1914 öncesinde Osmanlı topraklarında açılmış olan ve Fransa ile şu ya da bu şekilde bir bağı bulunan laik okulları üç tipe ayırmak mümkündür.⁴

• Birinci tip laik eğitim kurumları, bireysel girişimlerle açılan özel okullardır.

• İkinci tip laik eğitim kurumları, Fransa’da eğitim alanında faaliyet gösteren bazı örgütlerce açılan okullardır.

• Üçüncü tip laik eğitim kurumları ise hem Yunanca hem de Fransızca öğretim veren Rum-Fransız okullarıdır.

İkinci tip laik eğitim kurumlarının bir kısmı Fransa’da 1902 yılında kurulan *Mission Laïque Française* (Laik Fransız Misyonu) adlı örgütün açtığı okullardır. Bu örgütün hedefi, Fransız kolonilerinde ve yabancı ülkelerde Cumhuriyet Fransası’nın laik ve cumhuriyetçi değerlerini temsil eden laik okullar açmaktır.⁵ Laik Fransız Misyonu, 1914 öncesinde Osmanlı topraklarındaki ilk etkinliğini Selanik ve Beyrut gibi kozmopolit liman kentlerinde gösterdi. Söz konusu Misyon tarafından, ilk olarak Selanik’te erkek ve kız öğrenciler için bir lise (1906), bu kurumun başarısından sonra da Beyrut’ta erkek öğrenciler için bir kolej (1909) açıldı.⁶ Selanik ve Beyrut kentleri, Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında Osmanlıların elinden çıktığı için bahsi geçen okullar bu çalışmanın konusu dışında kalmaktadır.

---

³ Bkz. Füsün Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Türkiye’de Vatandaş Eğitimi, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s.18-22.

⁴ Le Temps gazetesinde “Doğu’daki Laik Fransız okulları” başlıklı bir yazı yazar Louis-Paul Alaux, laik okulları üç tipe ayırmıştır. Onun yaptığı ayırmada ikinci tip laik okulların tamamı Laik Fransız Misyonu tarafından açılan eğitim kurumlarıdır. Bkz. Louis-Paul Alaux, “Les écoles françaises laïques en Orient”, *Le Temps*, 3 Novembre 1913, s.2. Ben, bu ikinci gruba *Alliance Israélite Universelle* ve *Alliance Française* tarafından açılan okulları da dahil ettim.

⁵ Randi Deguilhem, “Exporter la France laïque dans la Méditerranée ottomane: le projet colonial de la Mission laïque française”, *Une France en Méditerranée: Ecoles, langue et culture françaises, XIXe-XXe siècles*, ed. Patrick Cabanel, Créaphis, Paris, 2006, s.182-184.

⁶ André Thévenin, *La Mission laïque française à travers son histoire 1902-2002*, Mission laïque française, Paris, 2002, s.80-91

Laik Fransız Misyonu, özerkliklerine dokunmamak kaydıyla, İstanbul'daki bazı okulları da himaye etmekteydi. Faure Lisesi, Mösyö Magnus Kız Okulu ve Madam Kolb Kız Meslek Okulu bu türden okullar arasındaydı.⁷ Ancak bu okullar, Mondros Mütarekesi sonrasında yeniden faaliyete geçemedikleri için bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. 1919-1925 yılları arasında Türkiye'de Laik Fransız Misyonu ile bağlantısı olan herhangi bir okul bulunmuyordu.

Osmanlı topraklarında laik eğitim kurumları açan bir diğer örgüt, 1860'ta kurulan *Alliance Israélite Universelle*'dir. Fransa merkezli bu eğitim örgütü, Avrupa dışında yaşayan Yahudilerin durumunu modern eğitim yoluyla iyileştirmeyi, Doğu'daki Yahudileri özgürleştirmeyi ve yenileştirmeyi amaçlıyordu.⁸ *Alliance Israélite Universelle* Fransa merkezli bir örgüt olmakla birlikte evrensel bir nitelik taşıyordu. Dolayısıyla bu örgütün açtığı eğitim kurumlarını Fransız okulları olarak nitelendirmek doğru değildir. Ancak, Fransızca öğretim yapılan söz konusu okulların, Doğu'da Fransız nüfuzuna hizmet ettiği de açıktır. 1913 yılında, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında 91 *Alliance Israélite Universelle* okulunda 22.000'in üzerinde öğrenci öğrenim görmekteydi.⁹

Fransa merkezli bir diğer örgüt, 1883'te kurulan *Alliance Française*'dir. Örgütün amacı Fransızcanın yurt dışında yaygınlık kazanmasını sağlamaktı.¹⁰ Örgüt, bu amaç doğrultusunda Osmanlı topraklarındaki Fransız misyoner ve laik eğitim kurumlarıyla birlikte Fransızca öğretim yapan bazı azınlık okullarına da mali ve maddi destek sağlıyordu.¹¹ Bildiğimiz kadarıyla, *Alliance Française* örgütü, yalnızca İzmir Bornova ve Rodos'ta birer okul açmıştı.¹² Bornova

---

⁷ Bkz. Jacques Thobie, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant: L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley, 2008, s.79-94.

⁸ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: "Alliance" Okulları 1860-1925*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.XV.

⁹ Thobie, *a.g.e.*, s.297.

¹⁰ Thévenin, *a.g.e.*, s.40, s.59.

¹¹ *Alliance française*'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki okullara yaptığı mali yardımlar, bu kuruluşun tüm dünyadaki okullara yaptığı yardımların ortalama olarak dörtte birine tekabül ediyordu. Jacques Thobie, *La France a-t-elle une politique culturelle dans l'Empire ottoman à la veille de la première guerre mondiale?*, *Relations internationales*, no.25, printemps 1981, s.36-37.

¹² Thobie, *a.g.e.*, s.262.

Alliance Française okulu da, 1900’de *Frères des Ecoles Chrétiennes* adını taşıyan dini topluluğun idaresine bırakılmıştı.¹³

Üçüncü tip laik eğitim kurumları olan Rum-Fransız okulları, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştı. Fransızcanın XIX. yüzyılın ikinci yarısında Yakındoğu’da en geçerli yabancı dil haline gelmesinden sonra bazı Rum okulları kendi talepleriyle Fransızca ve Yunanca çift dilde eğitim yapan kurumlara dönüşmüştü. Bunun ilk örneklerinden biri 1868 tarihinde Hacıhristos tarafından kurulmuş olan İstanbul Taksim’deki Rum-Fransız Lisesi’ydi. Okul yönetimi, 1891 yılında *Alliance Française* ile anlaşarak bir Fransızca şubesi oluşturmuş ve bunun başına da Laffon adında bir Fransız getirmişti. Bundan sonra, söz konusu okul çift dilde eğitim yapan bir Rum-Fransız okuluna dönüşmüştü.¹⁴ Bu ilk örneği, benzeri nitelikte başka Rum-Fransız okulları takip etmişti. İzmir’de 1854’ten beri faaliyette bulunan N. Aroni Rum Lisesi, 1909 yılında Laik Fransız Misyonu ile anlaşarak bir Rum-Fransız Lisesi’ne dönüşmüştü.¹⁵ Aynı yıl Taksim’de Vatelot adında bir Fransız tarafından açılan lisede de çift dilli bir öğretim yapılmaya başlanmıştı.¹⁶ Bu okullar, Fransızca öğretim yapmaları ve Fransa’daki bazı örgütler tarafından desteklenmelerine karşın, esas olarak gayrimüslim azınlık okulları kapsamında değerlendirilebilecek kurumlar olduğundan bu incelemeye konu edilmeyecektir.

Bu makalede birinci grupta yer alan okullar, yani bireysel girişimlerle açılan laik Fransız eğitim kurumları ele alınmıştır. İncelenen dönem 1919-1925 yılları arasını kapsamaktadır. Söz konusu dönemde laik Fransız okullarının gelişimini daha iyi anlayabilmek ve bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla Türkiye’deki Fransız okullaşmasının zirve noktası olan 1914 yılı rakamlarından yararlanılmıştır. Mekânsal açıdan, 1923’te Lozan’da belirlenen sınırlar esas alınmıştır. Çalışmanın ana kaynağı niteliğindeki Fransız arşiv belgelerinde “laik Fransız okulları” açık bir biçimde tanımlanmadığından öncelikle yine arşiv

---

¹³ Frère Ange Michel, “Présentation du Secteur de Turquie”, www.lasalle-po.org adresinden 29 Temmuz 2014 tarihinde erişildi. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN), Fonds Ankara, Carton 45, İzmir başkonsolosu Laporte’un İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance’a gönderdiği 7.8.1919 tarihli mektubun ekinde yer alan “Situation générale des établissements religieux du vilayet de Smyrne” başlıklı belge.

¹⁴ Thobie, a.g.e., s.98-104.

¹⁵ a.g.e., s.110-112.

¹⁶ a.g.e., s.104; ayrıca bkz. Maurice Pernot, *Rapport sur un voyage d’étude à Constantinople, en Egypte et en Turquie d’Asie (Janvier-Août 1912)*, Paris, [t.y.], s.4.

belgeleri üzerinden belirlenen ölçütlerle bu okullara ilişkin bir tanımlama denemesi yapılmıştır. 1919-1925 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren laik Fransız okullarının gelişimi ortaya konduktan sonra iki temel soruya yanıt aranmıştır. Bunlardan ilki, İstanbul’un işgal altında bulunduğu ve okulların gelişimi için elverişli bir ortamın bulunduğu Mütareke döneminde Fransa’nın söz konusu okulları niçin yeterince desteklemediğidir. Bu soruya Fransız politikaları açısından yanıt aranmaya çalışılmıştır. İkincisi ise Türkiye’de Cumhuriyet rejimine geçildikten sonra laik Fransız okullarının neden atılım gösteremediğidir. Bu soruya ise Türk politikaları açısından yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Laik Fransız Okullarını Tanımlama Güçlüğü ve Bazı Ölçütler

Laik Fransız okulları, Fransız arşiv belgelerinde açıkça tanımlanmış ya da listelenmiş değildir. Bazı belgelerde Fransız okulları olarak değerlendirilen kimi laik okullar, başka belgelerde aynı şekilde nitelendirilmemektedir. Dolayısıyla “laik Fransız okulu” dendiğinde ne anlamamız gerektiği tartışmaya açıktır. Örneğin, bu çalışmanın inceleme konusunu oluşturan birinci grupta yer alan laik eğitim kurumlarının hepsi Fransız vatandaşları tarafından açılmış okullar değildir. O halde, bir okula Fransız kimliğini atfedebilmek için birtakım ölçütler saptamak gerekecektir. Bu ölçütler de yine ancak arşiv belgelerinde yer alan bilgilerden yola çıkarak saptanabilir. Bir eğitim kurumunu “Fransız okulu” olarak tanımlamamızı olanaklı kılacak ölçütler arasında şunlar sayılabilir:

- 1) Okulun öğretim dilinin bütünüyle Fransızca olması. (Zorunlu Türkçe dersler hariç)
- 2) Okulun kurucusu ya da yöneticisinin, okulunu “Fransız okulu” olarak nitelendirmesi.
- 3) Okul yöneticisinin Fransız vatandaşı olması, Fransız kökenli olup daha sonra vatandaşlık değiştirmiş olması ya da Fransız devletinin himayesi altında bulunması.
- 4) Okulun Fransız Hükümeti’nden mali destek alması. (Bu sonuncu ölçüt zorunlu olmamakla birlikte okulun arşivde görünür olması açısından önemlidir. Mali destek almayan okullardan belgelerde bahsedilmemektedir.)

Bu ölçütlerden özellikle ilk ikisini esas alarak yapılacak bir değerlendirmeye göre, 1914 yılında Lozan Türkiye’si sınırları dahilindeki laik

Türkiye’de Laik Fransız Okulları (1919-1925)

Fransız okulları sayısı 13’tür. 1924 tarihli Fransız Senatosu raporunda verilen resmi rakamlar da bu bulguyla büyük ölçüde uyuşmaktadır. Bu rapora göre, 1914 yılında Türkiye’de 12’si laik 151’i misyoner kurumu olmak üzere toplam 163 Fransız okulu bulunmaktadır.¹⁷

Yukarıda bahsettiğim ölçütler doğrultusunda saptadığım Laik Fransız okulları, Tablo 1’de bir liste halinde sunulmuştur:

Tablo 1. 1914 Yılında Lozan Türkiye’si Sınırları Dahilindeki Laik Fransız Okulları Listesi

Okullar	Kurulduğu Yer	Kurucusu	Milliyeti
Faure Lisesi	Pera/İstanbul	Jules Faure	Fransız
Faure Lisesi Ticari Şube	Pera/İstanbul	Jules Faure	Fransız
Faure Lisesi Şubesi	Moda/İstanbul	Jules Faure	Fransız
Mme. Devaux Kız Lisesi	Pera/İstanbul	Mme. Devaux ve Mme Schaffner	Fransız
Alberti Okulu	Ortaköy/İstanbul	Annette Alberti	İsviçreli?
M. Magnus Kız Okulu	Şişli/İstanbul	M. Magnus	Fransız
Mme. Kolb Kız Meslek Okulu	İstanbul	Mme. L. Kolb	Fransız
Laloy-Bragiotti Kız Enstitüsü	Pera/İstanbul	Mme. Laloy-Braggioti	Fransız asıllı İtalyan
Mme. Aubert Okulu	Kızıltoprak/İstanbul	Mme. Aubert	Fransız
Cociffi Okulu	Ayastefanos/İstanbul	Milles. Cociffi	İtalyan asıllı Danimarkalı
Jeanne d’Arc Okulu	Pera/İstanbul	Jeanne Guillois	Fransız
M. Benoit Okulu	Bursa	M. Benoit	Fransız

¹⁷ Fransız Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu raportörü M. Gasser’in hazırladığı ve Senato’nun onayına sunduğu 1924 tarihli 610 sayılı Fransız Senatosu raporu için bkz. Archives du Ministère des Affaires Étrangères, La Courneuve, Paris (MAEP), Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 312. Ayrıca bkz. Paul Sylvere, Les écoles françaises en Turquie, *Le Correspondant*, 97eme année, No. 1517, 10 Décembre 1925, s.642-643.

Karataş Fransız Okulu	Karataş/İzmir	Marie Issaverdens	Fransız
-----------------------	---------------	-------------------	---------

Fransız Senatosu raporunda sunulan resmi rakamlar dikkate alındığında 1914 Türkiyesi'nde, laik Fransız okullarının tüm Fransız eğitim kurumları içindeki payının sadece %7 düzeyinde olduğu görülür. Bu oran, Fransız misyoner okullarının %93'lük payı karşısında oldukça önemsiz görünmektedir. Ancak yine de, 1880'lerden 1914 yılına uzanan dönem içinde Türkiye'deki laik Fransız okullarının, yavaş da olsa belli bir gelişim göstermiş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın başlarında sol partilerin oluşturduğu hükümetlerin iktidarda bulunmasına ve militan laiklik taraftarı sol çevrelerin cumhuriyetçi ve laik Fransa'nın değerlerinin yurt dışında daha güçlü bir biçimde temsil edilmesine yönelik baskılarına rağmen, Fransız devleti yurt dışında Katolik misyon okullarına destek vermeyi sürdürmüştür.¹⁸ 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarındaki laik Fransız eğitim kurumlarının Katolik misyon okullarıyla kıyaslandığında çok zayıf kalmasında da Fransız devletinin bu politik tutumunun payı olduğu söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Varlığını Sürdüren Laik Fransız Okulları

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, birkaç istisna hariç, tüm Fransız eğitim kurumları Osmanlı makamlarınca kapatılmıştır.¹⁹ Ancak buna rağmen, bazı misyoner ve laik Fransız eğitim kurumları 1914-1918 yılları arasında dahi eğitim faaliyetini sürdürmeyi başarmıştır. Fransız arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla savaş yıllarında eğitim faaliyetini sürdürebilen laik Fransız eğitim kurumları şunlardır:

- 1) Ortaköy Alberti Okulu
- 2) Pera Laloy-Braggiotti Kız Enstitüsü
- 3) Kızıltoprak Madame Aubert Okulu

¹⁸ William I. Shorrock, *The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914*, *Historian*, 34:2, February 1972, s.296-297.

¹⁹ Osmanlı Devleti, 18 Kasım 1914'te İtilaf Bloku devletlerine mensup kişiler ve cemiyetler tarafından açılmış olan yabancı okulların kapatılmasına karar vermiştir. Bkz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, 2. B., Gökkuşbu, İstanbul, 2005, s.40-41.

4) Pera Jeanne d’Arc Okulu

Savaş yıllarında ayakta kalmayı başaran bu okulların her biri, bunu farklı yollarla sağlamıştı. Matmazel Alberti’nin Ortaköy’deki okulu resmi makamlarca 1 Aralık 1914’te kapatıldıysa da, Alberti, savaş boyunca, az sayıdaki öğrencisini sabah ve akşam iki grup halinde kendi evinde toplayarak eğitim faaliyetini gizli bir şekilde sürdürebilmişti.²⁰ Aslen Fransız olan Madam Laloy-Braggiotti, Pera’daki Fransız Kız Enstitüsü’nü, kocasının Avusturya vatandaşı olması dolayısıyla Osmanlı Maarif Nezareti’nden uzun uğraşlar sonucu elde ettiği izinle açık tutabilmişti.²¹ Madame Aubert’in Kızıltoprak’taki okulu ise, savaş yıllarında varlığını sürdürebilmesini, çok sayıda nüfuzlu Türk ailesinin savaş patlak vermeden önce çocuklarını bu kuruma gönderiyor oluşuna borçluydu. Süregelen baskılara rağmen, okula devam etmekte olan Türk öğrencilerin velileri Osmanlı makamları nezdinde nüfuzlarını kullanarak bu kurumun kapatılmasını engellemişlerdi.²² Matmazel Guillois’nın Pera’daki okulu, 1914 yılında açılmış olup savaş yıllarında da faaliyetini sürdürmeyi başaran diğer bir laik Fransız eğitim kurumuydu.²³

Mütareke’de ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’deki Laik Fransız Okullarının Genel Durumu

Fransa’nın savaşın galibi olan İtilaf devletleri blokunun içinde yer alması ilk bakışta Fransız okulları açısından önemli bir fırsat gibi görülebilir. Ancak Mütareke dönemi ve Milli Mücadele yılları hem Fransız misyonerlerinin kurumlarına, hem de laik Fransız okullarına önemli bir darbe vurmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1924 tarihli Fransız Senatosu raporuna göre 1914’te Türkiye’de 163 okul varken, 1922 baharında bu rakam 80 düzeyine gerilemiştir.²⁴ Okul mevcudundaki bu ciddi gerileme, büyük ölçüde,

---

²⁰ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Matmazel Alberti’nin Bakan’a hitaben yazdığı 12 Şubat 1919 tarihli mektup.

²¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Laloy-Braggiotti’nin İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri’ne yazdığı 18 Ocak 1919 tarihli mektup.

²² CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Tevfik Aubert’in mektubu.

²³ CADN, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 31, Jeanne Guillois’nın Ankara’daki Fransa Büyükelçisi’ne gönderdiği 24.5.1939 tarihli mektup.

²⁴ Türkiye’de Fransız Okulları başlığını taşıyan bir rapora göre 1922 yılı itibarıyla Türkiye’de 80’e yakın Fransız okulunda 20.000’den fazla öğrenci öğrenim görmektedir. Bkz. MAEP, Série E, Levant, 1918-1929, Turquie, Vol. 179, “Ecoles Françaises en Turquie” başlığını taşıyan

Anadolu'nun iç bölgelerindeki Fransız misyoner okullarının savaş ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle yeniden açılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak misyoner okullarının yanı sıra, 1914 yılında kapatılmış olan bazı önemli laik Fransız okulları da Mütareke döneminde tekrar faaliyete geçme imkânı bulamamışlardır. Bu okullar kuruluş ve kapanış tarihleri ile birlikte aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Mütareke Döneminde Yeniden Açılmayan Laik Fransız Okulları

Okullar	Kuruluş Tarihi	Kapanış Tarihi	Düzeyleri
Faure Lisesi	1884	1914	Ortaöğretim
Mme. Devaux Kız Lisesi	1882	1914	Ortaöğretim
M. Magnus Kız Okulu	1908	?	İlköğretim
Mme Kolb Kız Meslek Okulu	1909	1914	?
M. Benoit Okulu	1893	1914	İlköğretim

Mütareke döneminde Fransa'nın laik okullar bakımından en büyük kaybı, Faure Lisesi ve Devaux Kız Lisesi'nin yeniden faaliyete geçememesiydi. Faure Lisesi 1914 Ekimi'nde kapandığında, 352 öğrencisi ve 41 öğretmeniyle, İstanbul'un oldukça ünlü okullarından biriydi.²⁵ Bu lisenin mezunları büyük bankalar, ticaret firmaları ve şirketler tarafından istihdam ediliyordu.²⁶

Faure, 1918 Aralık ayında lisesini tekrar açmak için İstanbul'a dönmüştü. Ancak okul binası, Faure Lisesi'nin eski müdür yardımcısı Rum asıllı Osmanlı vatandaşı Apostolides tarafından savaş yıllarında bir Rum-Fransız okuluna

---

12.1.1925 tarihli rapor, s.153. Paul Sylvère de, Türkiye'deki Fransız okullarını konu edindiği makalesinde, Mütarekenin ardından Türkiye'nin yeni sınırları içinde eğitim faaliyetini sürdüren 78 Fransız okulunda 20.000 öğrencinin öğrenim gördüğünden söz eder. Bkz. Sylvère, *a.g.m.*, s.642-643.

²⁵ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, eski klasifikasyon, 2.2.1919 tarihli "Notes sur le Lycée Français de garçons de Monsieur Faure" başlıklı yazı.

²⁶ Ernest Fréville, "Une Pointe en Macédoine", *La Nouvelle revue*, Année 28, Tome 45, Mart-Nisan 1907, s.109.

dönüştürülmüştü.²⁷ Faure, Apostolides’le yaptığı görüşmelerden ve Fransız makamları nezdinde yaptığı çeşitli girişimlerden olumlu bir yanıt alamamış, ayrıca İstanbul’da makul fiyatta ve okul haline dönüştürebileceği bir bina bulamayınca 30 yıllık bir geçmişi olan okulunu yeniden açmayı başaramamıştı.²⁸

Madam Devaux Lisesi de 1914’te kapandığında 265 öğrencisi olan, varlıklı aile kızlarının devam ettiği, iyi üne sahip bir kurumdu.²⁹ Bu kurumun başarısı Osmanlı yönetiminin de ilgisini çekmiş ve Madam Devaux’dan Galatasaray Lisesi’nin eşdeğeri olacak bir kız lisesi oluşturması talep edilmişti.³⁰

Savaş sonrası, İstanbul’da kiracısı bulunduğu okul binası sahibiyle mali sıkıntıları aşamayan Madam Devaux, Fransız Yüksek Komiserliği’nden talep ettiği mali desteği de sağlayamayınca, 30 yılı aşkın maziye sahip okulunu yeniden açmayı başaramamıştı.³¹

İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği ile Fransız makamları, bu iki önemli lisenin kapanmaması için özel bir çaba göstermiş gibi görünmemektedir. Bu iki okulun kaybı, savaş yıllarında Avusturya himayesine girerek ayakta kalan Laloy-Braggiotti Kız Enstitüsü ile 1916 yılında Apostolides tarafından kurulan ve Faure Lisesi’nin devamı olduğunu iddia eden Rum-Fransız Koleji ile telafi

---

²⁷ Bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, eski klasifikasyon, Apostolides’in okulu hakkında hazırladığı “Collège Français” başlığını taşıyan 12.3.1919 tarihli rapor. Jules Faure, İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği’ne gönderdiği mektupta, eski müdür yardımcısının iddiasının aksine, kendi ismiyle anılan lise ile Apostolides tarafından savaş yıllarında kurulan “Collège Français” arasında hiçbir ortak yönün bulunmadığını belirtmektedir. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, eski klasifikasyon, Jules Faure’un İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği’ne gönderdiği 27.8.1919 tarihli mektup.

²⁸ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, eski klasifikasyon, Jules Faure’un İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri’ne gönderdiği 27.8.1919 tarihli mektup. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, eski klasifikasyon, Yüksek Komiser Defrance’ın Dışişleri Bakanı Pichon’a gönderdiği 8.10.1919 tarihli mektup. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Faure’un Fouques Duparc’a gönderdiği 14.1.1919 tarihli mektup.

²⁹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Devaux’nun tam yetkili temsilcisinin Fransız Dışişleri Bakanı’na gönderdiği 19.5.1919 tarihli mektup. Thobie, *a.g.e.*, s.94.

³⁰ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Devaux Lisesi’nin tarihsel gelişimi hakkında bilgi veren Temmuz 1914 tarihli bir belge.

³¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Devaux’nun Fransız Yüksek Komiseri’ne gönderdiği 6.8.1919 tarihli mektup. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Devaux’nun Fransız Yüksek Komiseri’ne gönderdiği 29.8.1919 tarihli mektup. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Lise binasının sahibinin Madam Devaux’ye gönderdiği 23.8.1919 tarihli mektup.

edilmeye çalışılmıştır. Madame Devaux, Fransız makamlarına gönderdiği bir mektupta kendilerine verilmeyen desteğin bu iki eğitim kurumuna verilmesini eleştirmiştir.³²

Tablo 3. Mütareke Döneminde ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Faaliyet Gösteren Laik Fransız Okulları

Okullar	Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Kapanış Tarihi	Düzeyleri
Alberti Okulu	Ortaköy/İstanbul	1898	1930	İlköğretim
Laloy-Braggiotti Kız Enstitüsü	Pera/İstanbul	1909	1923-1924	İlk ve ortaöğretim
Mme Aubert Okulu	Kızıltoprak/İstanbul	1910	1933	İlköğretim
Cociffi Okulu	Ayastefanos/İstanbul	1911	Ekim 1923	İlköğretim
Jeanne d'Arc Okulu	Pera/İstanbul	1914	Haziran 1936	İlköğretim
Mme Jouve Okulu/Cumhuriyet Okulu	Kızıltoprak/Moda İstanbul	1922	1929	İlköğretim
Ecole Moderne	Şişli/İstanbul	1923	1933	İlköğretim
Karataş Fransız Okulu	Karataş/İzmir	1901	1923 ya da 1924	İlköğretim
Jeanne d'Arc Fransız Okulu	İzmir	1919	13 Eylül 1922	İlköğretim
Mme Croqueville Okulu	Samsun	1918	1920	İlköğretim
Mlle Haropoulo Özel Fransız Okulu	Samsun	1919	1920	İlköğretim

Fransa, Mütareke döneminin başında iki önemli laik Fransız okulundan yoksun kalırken, bu iki kuruma oranla daha az etkili bir dizi laik okul varlığını sürdürmeye devam etmişti. Tablo 3'den de görüleceği üzere, savaş yıllarında da

³² CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Madam Devaux'nun 10.6.1919 tarihli mektubunun kopyası.

ayakta kalmayı başaran eğitim kurumlarından Matmazel Alberti’nin Ortaköy, Madam Aubert’in Kızıltoprak ve Matmazel Guillois’nın Pera’daki okulları 1930’lu yıllara kadar varlıklarını sürdürmüştü. Mütareke döneminde Madam Aubert okulunda bir takım idari değişiklikler olmuştu. 1920-1921 ders yılı esnasında Madam Aubert eğitim faaliyetine ara verince, Kızıltoprak’taki okulu bir ara Matmazel Massoneau tarafından idare edilmişti.³³ Daha sonra, 1921-1922 ders yılında farklı bir binada aynı okulun devamı mahiyetinde bir başka okul açılmış ve bu kurumun başına da Madam Jouve geçmişti.³⁴ Madam Aubert, 1922-1923 ders yılında Kızıltoprak’taki okulunu kızı Madam Tefvik Aubert ile birlikte yeniden faaliyete geçirirken;³⁵ aynı ders yılında Madam Jouve’un okulu, yönetimine Mahmut bey adında bir Türk öğretmenin de dahil olmasıyla bir Fransız-Türk okuluna dönüşmüştü.³⁶ Madam Jouve, 1924-1925 ders yılında Moda’da kiraladığı bir binada Cumhuriyet (Djumhouriet) adında yeni bir okul açmış³⁷ ve 1929 yılında kapanıncaya dek bu okulu yönetmişti.³⁸ Savaş yıllarını Avusturya’nın himayesi altında atlatan Madam Laloy-Braggiotti’nin Pera’daki Kız Enstitüsü, Mütareke döneminde Devaux Lisesi’nin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışsa da, bunu başaramayarak 1923-1924 ders yılını tamamlayamadan kapanmıştı.³⁹ Cociffi kızkardeşlerin Ayastefanos’taki okulu ise savaş yıllarında kapalı kaldıktan sonra 1919’da yeniden açıldıysa da⁴⁰, 1923

---

³³ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, eski klasifikasyon, Yüksek Komiser General Pellé’nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Briand’a gönderdiği 21.11.1921 tarihli mektup.

³⁴ aynı belge; ayrıca bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, eski klasifikasyon, Madam Jouve’un Kızıltoprak’taki Fransız okulunun durumu hakkında 1921-1922 yılına ait bilgi formu.

³⁵ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505, yeni klasifikasyon, Kızıltoprak Madam Aubert okuluna ilişkin bilgiler içeren 7.11.1923 tarihli belge.

³⁶ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, eski klasifikasyon, Madam Jouve ve Mahmud Bey tarafından yönetilen Fransız-Türk okulunun 1922-1923 yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

³⁷ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360, eski klasifikasyon, Madam Jouve’un Moda’da açtığı Djumhouriet okulunun 1924-1925 ders yılına ait bilgi formu.

³⁸ CADN, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 30, Büyükelçi De Chambrun’ün Dışişleri Bakanı Aristide Briand’a gönderdiği Türkiye’deki Fransız kurumlarına ilişkin ödenek tekliflerini içeren 22.5.1929 tarihli rapor.

³⁹ Bu okulun kapanmasına ilişkin bilgi için bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360, eski klasifikasyon, İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély’nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı’na gönderdiği 4.6.1924 tarihli rapor.

⁴⁰ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Alliance Française’in İstanbul Bölge Kurulu’nun 1922 Marsilya Sömürge Fuarı için hazırladığı “Notices sur quelques

Ekimi'nde, bu kez nihai olarak, eğitim faaliyetine son vermek durumunda kalmıştı.⁴¹

Şişli'deki "Ecole Moderne" adını taşıyan okul, 1923 yılında, bir Türk diplomatla evlilik yoluyla Türk vatandaşlığını kazanmış olan Fransız asıllı Gabrielle Celaledin (Djélaledine) tarafından açılmıştı.⁴² Resmi olarak bir Türk okulu olmasına karşın, yıllar boyunca bu okulda Fransızca öğretimine Türk okulları programında öngörülenden çok daha fazla yer ayrılmıştı. Bu okul Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Mösyö Louat'nın idaresi altında yıllarca bir Fransız okulu gibi Türk eğitim sisteminde varlık göstermişti. Ancak 1932-1933 ders yılı sonunda alınan idari bir tedbirle okul aniden kapatılmıştı.⁴³

İzmir'de, Marie Issaverdens adlı bir kişinin hem kurucusu hem de yöneticisi olduğu iki laik okul Mütareke döneminde varlığını sürdürmüştü. Bunlardan 1901 yılında kurulmuş olan Karataş Fransız Okulu 17 Kasım 1922'de İzmir Maarif Müdürlüğü'nce kapatılmıştı.⁴⁴ İzmir'deki Fransız okullarına 1923 ve 1924 yıllarında tahsis edilecek ödenek miktarları için hazırlanan listelerde adı yer alan Karataş Fransız Okulu'nun⁴⁵ tam olarak ne zaman kapandığına ilişkin eldeki bilgilerle bir kaniya varmak mümkün değildir. Issaverdens, 1919 yılında

---

écoles françaises de Constantinople" başlıklı çalışma içinde yer alan Ayastefanos'taki Cociffi okulunun 1921-1922 yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

⁴¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505, eski klasifikasyon, Cociffi okulu hakkında kısa notlar içeren müsvedde.

⁴² CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360, eski klasifikasyon, Büyükelçi Albert Sarraut'nun Dışişleri Bakanı Briand'a gönderdiği 15.7.1925 tarihli mektup. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360, eski klasifikasyon, Ecole Moderne'in 1924-1925 ders yılına ait bilgi formu.

⁴³ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 364, eski klasifikasyon, Büyükelçi Kammerer'in Dışişleri Bakanı Barthou'ya gönderdiği Fransız kurumlarına 1934 yılında tahsis edilecek ödenek tekliflerini içeren 31.5.1934 tarihli raporu.

⁴⁴ CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, Marie Issaverdens'in konsolosa gönderdiği 15.4.1922 tarihli mektup. CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, Karataş Fransız okulunun 1922-1923 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

⁴⁵ İzmir'deki Fransız okullarına 1923 yılında tahsis edilecek ödenekler için bkz. CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély'nin Fransa İzmir Başkonsolosu Graillet'ye gönderdiği 31.8.1923 tarihli mektup. İzmir'deki Fransız okullarına 1924 yılında tahsis edilecek ödenekler için bkz. CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély'nin Fransa İzmir Başkonsolosu Bigot'ya gönderdiği 2.9.1924 tarihli mektup.

Türkiye’de Laik Fransız Okulları (1919-1925)

“Jeanne d’Arc” adında ikinci bir okul daha açmıştı. Bu okul, 13 Eylül 1922’de “Büyük İzmir Yangını”nda harap olunca eğitim faaliyetini sürdürmemişti.⁴⁶

Mütarekenin hemen ardından Samsun’da kısa bir süre varlık gösteren iki laik kız okulu kurulmuştu. Bunlardan ilki Marie-Louise Croqueville adındaki bir Fransız tarafından,⁴⁷ diğeri ise Marie Haropoulo adlı biri tarafından açılmıştı.⁴⁸ Bu iki okul da TBMM’nin egemenlik alanında bulunan Anadolu’daki tüm diğerk Fransız okulları gibi 1920 yılı sonlarına doğru kapatılmışlardı.⁴⁹

---

⁴⁶ CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, Marie Issaverdens’in konsolosa gönderdiği 15.4.1922 tarihli mektup. CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, Issaverdens’in Jeanne d’Arc okulunun 1922-1923 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

⁴⁷ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Croqueville’in İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri’ne gönderdiği 21.9.1919 tarihli mektup.

⁴⁸ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Haropoulo’nun Defrance’a gönderdiği 15.10.1919 tarihli mektup.

⁴⁹ Bkz. Christiane Babot, *La Mission des Augustins de l’Assomption à Eski-Chéhir 1891-1924*, Les Éditions Isis, İstanbul-Strasbourg, 1996, s.92. 27 Ocak 1921 tarihli bir belgeye göre Croqueville’in özel derslerine bile son verilmiştir. Bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, eski klasifikasyon, İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiserliği’nin Karadeniz Bölgesi Temsilcisi’nin Yüksek Komiser Defrance’a gönderdiği 27.1.1921 tarihli mektup.

Tablo 4. 1919-1925 Yılları Arasında Fransız Hükümeti Tarafından Desteklenen Laik Fransız Okullarının Öğrenci Sayıları

OKULLAR	YILLARA GÖRE ÖĞRENCİ SAYILARI						
	Yıllar	1919-1920	1920-1921	1921-1922	1922-1923	1923-1924	1924-1925
Jeanne d'Arc Okulu		?	?	55	43	70	38
Alberti Okulu		83	84	84	88	70	85
Laloy-Braggiotti Okulu		75	97	102	42	-	-
Mme Aubert/Mlle Massoneau Okulu		90	51	-	46	77	83
Cociffi Okulu		50	47	50	50	-	-
Mme Jouve/Cumhuriyet Okulu		-	-	22	51	70	90
Ecole Moderne		-	-	-	-	?	130
Karataş Fransız Okulu		?	?	190	170	?	-
İzmir Jeanne d'Arc Fransız Okulu		?	70	82	-	-	-
Mme Croqueville Okulu		50	-	-	-	-	-
Mlle Haropoulo Özel Fransız Okulu		40	-	-	-	-	-
TOPLAM		388	349	585	490	287	426

Tablo 3 ve Tablo 4, veri eksikliklerine rağmen bazı saptamalarda bulunmamıza olanak vermektedir. Fransız arşiv belgelerinin sunduğu bilgilere göre, Mütareke döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'deki laik Fransız okullarının sayısı iki haneli rakamlara bile ulaşmamaktadır. Bu, 1914'teki rakamların gerisinde kaldığını göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan rakamlar değerlendirildiğinde, 1919-1925 yılları arasında Türkiye'deki laik Fransız okullarında öğrenim gören toplam öğrenci

sayısının en yüksek olduğu 1921-1922 ders yılında bile 600’e ulaşmadığı görülmektedir. Oysa ki, 1914’te sadece Faure Lisesi ile Madam Devaux Kız Lisesi’nde öğrenim gören öğrenci sayısı 617’yi bulmaktadır.⁵⁰

Verilerdeki bazı eksikler de dikkate alındığında, Mütareke dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında öğrenci sayısının ciddi bir artış göstermeden 400-600 arasında seyrettiği söylenebilir. Bu istatistikler, Faure Lisesi ve Madame Devaux Kız Lisesi gibi iki önemli eğitim kurumuna destek verilmemesinin Fransız çıkarları açısından hatalı bir strateji olduğunu ortaya koymaktadır. Zira bu iki lisenin yarattığı boşluk doldurulabilmiş görünmemektedir. Üstelik, bu iki lisenin kaybı nedeniyle Fransız hükümetinin desteklediği Laloy-Braggiotti Kız Enstitüsü 1923-1924 ders yılında, Apostolides’in Rum-Fransız Koleji ise Mayıs 1926’da kapanmıştır.⁵¹

Bu saptamadan yola çıkarak iki temel soru sorulabilir:

1) İstanbul’un işgal altında bulunduğu, elverişli görünen Mütareke döneminde Fransa, niçin laik Fransız okullarını güçlü bir şekilde desteklememiştir?

2) Türkiye’de Cumhuriyet rejimine geçildikten ve hızla laik bir eğitim sistemi inşa edilirken, laik Fransız okulları neden herhangi bir atılım gösterememiştir?

Bu soruların birincisini Fransız, ikincisini ise Türk politikaları açısından değerlendirmek gerekir.

Fransa’nın Türkiye’deki Laik Fransız Okullarına İlişkin Tutumunun Nedenleri

Mütareke döneminde Türkiye’deki laik Fransız okullarının Fransa tarafından güçlü bir şekilde desteklenmemesinin temel nedeni ekonomiktir.

---

⁵⁰ 1914 yılında Türk makamlarınca kapatılmadan önce Faure Lisesi’nin 352, Devaux Lisesi’nin ise 265 öğrencisi bulunduğu yukarıda belirtilmişti.

⁵¹ Kız Enstitüsü’nün kapanmasına ilişkin bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360, eski klasifikasyon, İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiser Vekili Jessé-Curély’nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı’na gönderdiği 4.6.1924 tarihli rapor. Apostolides’in Rum-Fransız Kolejinin kapanmasına ilişkin olarak bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505, eski klasifikasyon, İstanbul’dan Ankara’daki Fransa Büyükelçiliği’ne gönderilen 13.5.1926 tarihli telgraf.

Türkiye'deki laik Fransız okulları, savaş sonrası ekonomik koşulların ağırlığını kaldırmakta misyoner okullarına oranla çok daha elverişsiz bir konumdaydılar. Kira ve besin fiyatlarının sürekli artması, hayat pahalılığına karşı mücadele veren öğretmenlerin yüksek ücretler talep etmeleri, laik okulların büyük borç altına girmelerine neden oluyor ve bu kurumların ayakta kalmalarını zorlaştırıyordu.⁵² Laik bir öğretmen geçinebilmek için yıllık olarak en az 12.000 Frank tutarında bir maaşa ihtiyaç duyuyordu.⁵³ Oysa *Frères des Ecoles Chrétiennes* mensubu bir frerin yıllık masrafı 600 Frank gibi çok makul bir düzeydeydi.⁵⁴

Misyonerler, genellikle oturdukları ve eğitim faaliyetinde buldukları binaların sahibiydiler. Laik Fransız eğitimciler ise okul binalarının sahibi değil kiracıydılar ve Mütareke döneminde okul kiralaları yılda 24.000 Frankı bulmaktaydı.⁵⁵ Mevcut koşullar laik okul yöneticilerini Fransız devletinden çok daha fazla mali yardım talep etmeye sevk ediyordu. Bu durumun, savaş sonrası ekonomik koşulları dikkate alındığında, Türkiye'deki okul varlığını bir an önce 1914'teki konumuna döndürmek isteyen Fransız yönetimini masrafsız ve daha örgütlü misyoner kurumlarını desteklemeye yönelttiği söylenebilir.

İkinci nedenin ise, daha güçlü kanıtlarla doğrulanmaya muhtaç olmakla birlikte, ideolojik olduğu söylenebilir.

Fransa'da III. Cumhuriyet döneminde (1870-1940) 1880'lerden itibaren eğitimin laikleştirilmesi yönünde yasalar çıkarılmaya başlamıştı. 20. yüzyıl başında 1901-1904 yılları arasında çıkarılan yasalarla önce dini toplulukların varlığı izne tabi kılınmış, ardından da dini toplulukların eğitimle uğraşmaları yasaklanmıştı.⁵⁶ Bu yasalar sonucunda Fransa adeta iki kutba ayrılmıştı. Bir yanda aydınlanma felsefesi ilkelerini benimseyen laik ve cumhuriyetçi Fransa'nın savunucuları; diğer yanda ise Katolikliği temel değer olarak

---

⁵² CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, yeni klasifikasyon, Yüksek Komiser Defrance'ın Paris'e gönderdiği 23.9.1919 tarihli telgraf.

⁵³ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, eski klasifikasyon, Yüksek Komiser Defrance'ın Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millerand'a gönderdiği 30.4.1920 tarihli rapor.

⁵⁴ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506, eski klasifikasyon, Yüksek Komiser Defrance'ın Pichon'a gönderdiği 8.10.1919 tarihli mektup.

⁵⁵ Aynı mektup; CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, eski klasifikasyon, Yüksek Komiser Defrance'ın Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millerand'a gönderdiği 30.4.1920 tarihli rapor.

⁵⁶ Saadet Özen, *Yüz Elli Yılım Tanığı Notre Dame de Sion*, 2. B., YKY, İstanbul, 2006, s.97, 100.

benimseyen Kilise taraftarı Fransız muhafazakârlar vardı. I. Dünya Savaşı yıllarında bu kutuplaşma azalmış, 1919 Kasımı’nda iktidara gelen Ulusal Blok hükümetleri ile birlikte katı laiklik politikalarının yerini daha yumuşak ve taraflar arasında uyumu gözeten dini politikalar almıştı.⁵⁷

1919-1924 yılları arasında iktidarda kalan Ulusal Blok hükümetleri üzerinde muhafazakârların güçlü bir ağırlığı vardı.⁵⁸ 20. yüzyıl başında en sert laik yasaların parlamentodan çıkarıldığı dönemde, sol tandanslı hükümetler Fransa’da olduğu gibi yurt dışında da misyoner eğitime karşı laik eğitimi öne çıkaran tedbirlere girişmişler, Fransız devletinin misyoner okullarına ayırdığı ödenekleri kıstak istemişlerdi.⁵⁹ 1919-1924 yılları arasında ise parlamentoda muhafazakâr kesimin güçlü olduğu bir dönemde aksi yönde bir eğilimin, yani misyoner eğitimi öne çıkaran bir anlayışın güç kazanmış olması mümkündür.

Bu yıllarda Türkiye’de görev yapan Fransız diplomatlar arasında da misyoner eğitimi lehine sarsılmaz bir inanç olduğu söylenebilir. Örneğin, 1924 Nisanı’nda Türk Hükümeti Türkiye’deki tüm Katolik misyon okullarını kapattığında, Fransa’nın eğitim alanındaki üstünlüğünü kaybetmemesi için bir çıkış arayan Jessé-Curély, Fransız Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği mektupta üç formül ileri sürmüştür. Bu formüllerden ikincisi Fransız misyon okullarının yerine laik eğitim kurumlarının açılmasıdır. Ancak hemen arkasından bunun çok masraflı ve Fransız çıkarları için uygun olmayan bir yöntem olduğunu savunarak laik okullar formülünü yine kendisi çürütmüştür.⁶⁰

Laik Fransız okulların dönemin Fransız makamları tarafından yeterince desteklenmediğine ilişkin bir başka gösterge de Jules Faure’un 1923 yılında eski

---

⁵⁷ Bkz. Serge Berstein ve Pierre Milza, *Histoire de la France au XXe siècle, Tome I: 1900-1930*, Éditions Perrin, 2009, s.483.

⁵⁸ “Ulusal Blok” (Bloc National), I. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde Fransa’da oluşan milliyetçi dalganın etkisiyle 1924 yılına dek iktidarı elinde tutan sağcı bir koalisyonudur. 1919 kasımında yapılan seçimlerde Temsilciler Meclisi’nde dörtte üç çoğunluğu yakalayan “Ulusal Blok”, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet (1870-1940) döneminin en tutucu çoğunluk gruplarından biridir. Din karşıtı Üçüncü Cumhuriyet’le Katolik Kilisesi’ni uyumlu hale getirmek için uğraş veren Ulusal Blok, Mayıs 1924’te yapılan parlamento seçimlerini kaybedince iktidarı yitirmiştir. Bkz. “Ulusal Blok”, *AnaBritannica*, C. 21, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1990, s.383.

⁵⁹ Claude Prudhomme, “Missions catholiques et rivalités culturelles en Méditerranée orientale (1870-1914)”, *Une France en Méditerranée: Ecoles, langue et culture françaises, XIXe-XXe siècles*, ed. Patrick Cabanel, Créaphis, Paris, 2006, s.43-44.

⁶⁰ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Jessé-Curély’nin Poincaré’ye gönderdiği 14.5.1924 tarihli mektup.

okulunu yeniden açma girişiminin sonuçsuz kalmasıdır. Lozan Barış Antlaşması'nda İsmet Paşa'nın İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerine verdiği bir mektupla söz konusu devletlerin Türkiye'de 30 Ekim 1914 tarihinden önce açmış oldukları eğitim, sağlık, din ve hayır kurumlarının varlıklarının tanınacağını bildirmesi üzerine Jules Faure vakit kaybetmeden 1923 Temmuzunda İstanbul'daki lisesini açmak için yeniden Fransız Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmuştur.⁶¹ Ancak Faure'un bu girişimine yine sıcak bakılmamıştır.

Yurt dışında laik Fransız okullarını yaygınlaştırmayı amaçlayan Laik Fransız Misyonu'nun genel sekreteri Edmond Besnard'ın 1925 yılı başında Maarif Vekâleti nezdinde bir girişimde bulunarak İstanbul'da laik bir lise açma talebinde bulunması⁶² ve bu girişimin Fransa'da sağcı Ulusal Blok hükümetini deviren "Cartel des Gauches" adlı sol koalisyonun 1924 Mayısındaki seçim zaferinden sonra yapılmış olması, Türkiye'de laik Fransız okullarının güçlü bir şekilde desteklenmemesinde ideolojik etkenin de rol oynamış olabileceği iddiasını kısmen güçlendirmektedir.

Tüm bu göstergeler sonucunda, dönemin Ulusal Blok hükümetlerinin kısmen ideolojik bir rezervle, Türkiye'de laik Fransız okulları açılması konusunda çok istekli davranmadığı söylenebilir. Ancak bu önermenin başka güçlü kanıtlarla sınanması gerektiği de açıktır.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'nin Laik Fransız Okullarına Yönelik Tutumunun Nedenleri

Ankara Hükümeti, 1920 Nisanı'nda politik sahneye çıkmasının ardından yabancı okullara karşı milli bir eğitim politikasını gündemine almıştır. Ankara Hükümeti bu politikayı uygularken hukuki bakımdan İttihat ve Terakki yönetiminin 1915'te çıkardığı Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ne dayanmıştır. Özellikle 1922 yılından itibaren bu talimatnameyi katı bir şekilde uygulamaya başlaması, yeni Türk yönetimi ile Fransa arasında Fransız okullarına ilişkin bir ihtilaf doğmasına sebep olmuştur.

---

⁶¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505, eski klasifikasyon, Faure'un Fransa Dışişleri Bakanı'na gönderdiği 27.7.1923 tarihli mektup.

⁶² Mission Laïque Française'in genel sekreteri Edmond Besnard'ın Maarif Vekili'ne gönderdiği 2.1.1925 tarihli mektup. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180.09/26.140.1.

Türkiye’de Laik Fransız Okulları (1919-1925)

Yeni Türk yönetimi ile Fransa arasındaki ihtilafın ana kaynağı Katolik misyoner okullarıdır. Nitekim Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulünden hemen önce, sınıflarda dini sembollerin bulundurulmasını yasaklayan bir genelge yayımlanmış (7 Şubat 1924)⁶³ ve genelge hükümlerine uymayan Fransız Katolik misyon okullarının tamamı 1924 baharında kapatılmıştır.⁶⁴ Söz konusu okulların ancak 1924 Ekim-Kasım aylarında açılmasına izin verilmiştir. Laik Fransız okullarına ise dokunulmamıştır.

1924 baharında Türk siyaset adamları, diplomatları ve gazetecileri misyoner okullarının laik Türkiye’yle bağdaşmadığını ve bu okulların laikleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. 1924 yılı sonunda politik atmosfer Laik Fransız Misyonu’nu İstanbul’da laik bir lise kurmak için Maarif Vekâleti nezdinde bir girişimde bulunmaya yöneltmiştir. Ancak İcra Vekilleri Heyeti bu teklifi reddetmiştir.⁶⁵

Türkiye Cumhuriyeti’nin Batı’yla iyi ilişkiler kurmaya özen gösterdiği ve eğitimde laiklik prensibinin ağırlık kazandığı bir dönemde Fransa’nın İstanbul’da laik bir lise açma teklifine olumsuz yanıt vermesi Fransızların Türkleri sıklıkla itham ettikleri “yabancı düşmanlığı”ndan ileri gelmemektedir. Bu tavır, milli eğitim anlayışı ve pedagojiyle ilişkilidir. Türkiye’deki karar alıcılar ve eğitim çevreleri “milli eğitim” konusunda son derece hassastır. İlköğretim çağındaki Türk vatandaşı çocukların devlet okullarında okuması yönündeki eğilim, daha I.

---

⁶³ BCA, 180.09/24.130, Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Müdüriyet-i Umumiyesi’nin 7 Şubat 1340 (1924) tarihli ve 3370/758 sayılı genelgesi. Bu genelge metni dönemin bazı gazetelerinde de yayımlanmıştır. Bkz. “Ecnebi Mektepler”, *Vatan*, 7 Şubat 1924, s.2; “Ecnebi Mekteplerde”, *Anadolu’da Yenigün*, 7 Şubat 1924, s.3.

⁶⁴ Öncelikle 21 Şubat 1924’te Edirne Karaağaç’taki Katolik misyon okulları kapatılmıştır. Bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Fransa’nın Edirne Konsolosu Péretié’nin İstanbul’a gönderdiği 21.2.1924 tarihli telgraf. Daha sonra, 4-8 Mart 1924 tarihleri arasında İzmir’deki Katolik misyon okulları kapatılmıştır. Bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Fransa’nın İzmir Başkonsolosu Graillet’in İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiser vekili Jessé-Curély’ye gönderdiği 8.4.1924 tarihli mektup. İstanbul’daki Katolik misyon okulları ise 7 Nisan 1924 tarihinden itibaren kapatılmıştır. Bkz. MAEP, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, Jessé-Curély’nin Poincaré’ye gönderdiği 8.4.1924 tarihli mektup, s.259-262.

⁶⁵ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Mougin’in İstanbul üzerinden Fransız Dışişleri Bakanlığı’na ulaştırılan 29.3.1925 tarihli telgrafı.

Heyet-i İlmiye toplantısında bir tavsiye kararı olarak alınmıştır.⁶⁶ Hatta, Teftiş Heyeti Reisi Rıdvan Nafiz Bey, 1926 tarihli raporda sadece ilköğretimin değil, ortaöğretimin de yabancı okullara kapatılmasını önermiştir.⁶⁷ Bu dönemde, maarif çevrelerinde erken yaşlardaki çocukların kozmopolit bir eğitime maruz kalmalarının yanlış olduğuna ilişkin güçlü bir kanaat söz konusudur.

Son olarak, Türk yönetimi, İstanbul'da yeni bir laik Fransız lisesi açılmasına izin verirse, bunu başka devletlerin tekliflerinin takip edeceği gibi savunmacı bir yaklaşımla da söz konusu okulun açılmasını istememiştir.⁶⁸

SONUÇ

19. yüzyılın son çeyreğine gelinceye dek Osmanlı topraklarındaki Fransız okullaşması tamamıyla Katolik misyonerlerin çabalarına bağlı kalmıştır. Laik Fransız okulları esas itibarıyla 1880'lerle birlikte İstanbul, Selanik, Beyrut, Kahire gibi bazı kozmopolit kentlerde boy göstermeye başlamıştır. 1902 yılında kurulan Laik Fransız Misyonu yurt dışında laik Fransız eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu örgütün kurulmasıyla birlikte açılan ya da himaye edilerek destek gören laik Fransız okulları, III. Cumhuriyet Dönemi Fransası'nın "Katolikler ve Cumhuriyetçiler" kamplaşması içinde cumhuriyetçi ve laik Fransa'nın değerlerini yurt dışına taşıma misyonunu üstlenmiş ve bazı sol çevrelerce Katolik misyon okullarının alternatifi olarak düşünülmüşlerdir. Ancak XX. yüzyılın başından 1914 yılına uzanan süreçte sol hükümetler işbaşında bulunduğu halde Osmanlı ülkesindeki Fransız okullaşması içinde Katolik eğitim kurumları belirleyici olmaya devam ederken, laik Fransız okulları çok ufak bir pay elde edebilmiştir.

Mondros Mütarekesi sonrasında savaş yılları boyunca kapalı kalan Fransız okullarının restorasyon süreci başlamıştır. Her ne kadar Büyük Savaş'tan önce varolan çok sayıda okul yeniden açılrsa da, 1919-1922 yılları arasında Mütareke Türkiye'si sınırları içinde Fransız okullarının sayısı yarı yarıya azalmıştır. Bu

---

⁶⁶ "İlk Tedrisat ve Muallimleri Hakkında", Hakimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1923, s.3; ayrıca bkz. Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1982, s.29.

⁶⁷ BCA, 180.09/24.130, Maarif Vekâleti Heyet-i Teftişine Riyaseti'nden Maarif Vekâleti'ne gönderilen 29 Ağustos 1926 tarihli rapor.

⁶⁸ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, eski klasifikasyon, Mougin'in İstanbul üzerinden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na ulaştırılan 29.3.1925 tarihli telgrafı.

gerilemede Anadolu’daki Fransız misyoner okullarının savaş ve siyasal istikrarsızlığa bağlı olarak açılmaması önemli rol oynamıştır. Ancak, Faure Lisesi ve Devaux Lisesi gibi bazı önde gelen laik Fransız okulları da İtilaf güçlerinin etkin olduğu başkent İstanbul’da bulunmalarına rağmen yeniden faaliyete geçememişlerdir. Her iki okul da Mütareke dönemi İstanbulu’nun hayat pahalılığı ve yüksek maliyetleriyle mücadele etmekte zorlanmış ve mali koşullar nedeniyle kapanmak durumunda kalmıştır. Türkiye’deki laik Fransız okullarının varlığı ve etkinliği açısından değerlendirildiğinde, bu iki önemli okulun kaybı, Mütarekeyi takip eden dönemde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında da telafi edilememiştir. Gerçekten de 1919-1925 yılları arasında Türkiye’deki laik Fransız okullarının genel görünümü, 1914’teki durumlarına göre güç kaybettiklerini açıkça göstermektedir. Bunun hem Fransız hem de Türk yönetimlerinin takip ettiği politikalarla ilişkisi vardır.

Bu çalışmanın incelediği 1919-1925 yılları arasını kapsayan dönemin tamamına yakınında Fransa’da iktidarda Ulusal Blok adı verilen sağcı bir koalisyon vardır. Ulusal Blok hükümeti döneminde Türkiye’deki laik Fransız okulları güçlü bir şekilde desteklenmemiştir. Bu okullarının desteklenmemesinin başta gelen nedeni ekonomiktir. Savaş ekonomisinin yorgunluğu içinde bulunan Fransa, Mütareke dönemi İstanbulu’ndaki enflasyonist ortamda, çok yüksek düzeyde mali yardıma ihtiyaç duyan laik Fransız okulları yerine ekonomik açıdan daha güçlü ve kendine yeten Katolik misyon okullarını desteklemeyi yeğlemiş görünmektedir. Öte yandan, söz konusu dönemin büyük bir kısmında Fransız parlamentosunda Katolik muhafazakârların sahip olduğu ağırlık ve bunların hükümet üzerinde yarattığı baskı, Katolik misyon okullarına verilen desteğin laik Fransız okullarına verilmemesinin arkasında ideolojik ögenin de kısmi bir rol oynadığını düşündürmektedir.

Yeni Türk yönetiminin, Cumhuriyetin ilanından sonra açık bir biçimde eğitimde laiklik anlayışını benimsediği halde bunun laik Fransız okullarının önünü açmaması ise milli eğitim politikası ve pedagojik etkenlerle ilişkilidir. Milli kimlik oluşturmada okulun oynayacağı rolün önemi açıktır. Bu nedenle milli eğitim politikası gereğince Türk vatandaşı çocukların yabancı okullardan uzak tutulmasına çalışılmıştır. Her ne kadar yeni Türk devletinin eğitimde benimsediği laik prensiplere uygun bir program takip ediyor olsalar da laik Fransız eğitim kurumları milli eğitim anlayışına uymayan kozmopolit bir eğitim sunuyor olmaları bakımından makbul bulunmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Archives du Ministère Affaires Étrangères, La Courneuve, Paris (MAEP)

Série E Levant, 1918-1929, Turquie, Vol. 179

Série E Levant, 1918-1929, Turquie, Vol. 312

Série E Levant, 1918-1929, Turquie, Vol. 521

Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN)

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 364

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 506

CADN, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 30

CADN, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 31

CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 180.09/24.130

BCA, 180.09/26.140.1

Sürelî Yayınlar

Anadolu’da Yenigün

Hakimiyet-i Milliye

Vatan

Kitap ve Makaleler

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M. Ö. 1000-M. S. 2007)*, 11. B., Pegem A Yay., Ankara, 2007.

Alaux, Louis-Paul, “Les écoles françaises laïques en Orient”, *Le Temps*, 3 Novembre 1913, s.2.

Babot, Christiane, *La Mission des Augustins de l’Assomption à Eski-Chéhir 1891-1924*, Les Éditions Isis, İstanbul-Strasbourg, 1996

Berstein, Serge ve Milza, Pierre, *Histoire de la France au XXe siècle, Tome I: 1900-1930*, Éditions Perrin, 2009.

Deguilhem, Randi, “Exporter la France laïque dans la Méditerranée ottomane: le projet colonial de la Mission laïque française”, *Une France en Méditerranée: Ecoles, langue et culture françaises, XIXe-XXe siècles*, ed. Patrick Cabanel, Créaphis, Paris, 2006, s. 179-190.

Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1982.

Fréville, Ernest, “Une Pointe en Macédoine”, *La Nouvelle revue*, Année 28, Tome 45, Mart-Nisan 1907, s.105-116.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları*, 2. B., Gökkuşbu, İstanbul, 2005.

Özen, Saadet, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, 2. B., YKY, İstanbul, 2006.

Pernot, Maurice, *Rapport sur un voyage d’étude à Constantinople, en Egypte et en Turquie d’Asie (Janvier-Août 1912)*, Paris, [t.y.].

Polvan, Nurettin, *Türkiye’de Yabancı Öğretim*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952.

Prudhomme, Claude, “Missions catholiques et rivalités culturelles en Méditerranée orientale (1870-1914)”, *Une France en Méditerranée: Ecoles, langue et culture françaises, XIXe-XXe siècles*, ed. Patrick Cabanel, Créaphis, Paris, 2006, s.33-54.

Roche, Max, *Education, assistance et culture françaises dans l’Empire ottoman (1784-1868)*, Les Éditions Isis, İstanbul, 1989.

Rodrigue, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: “Alliance” Okulları 1860-1925*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Shorrock, William I., The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914, *Historian*, 34:2, February 1972, s.293-303.

Sylvère, Paul, “Les écoles françaises en Turquie”, *Le Correspondant*, 97ème année, No. 1517, 10 Décembre 1925, s.641-655.

Thévenin, André, *La Mission laïque française à travers son histoire 1902-2002*, Mission laïque française, Paris, 2002.

Thobie, Jacques, *Les intérêts culturels français dans l’Empire ottoman finissant: L’enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley, 2008.

_____, La France a-t-elle une politique culturelle dans l’Empire ottoman à la veille de la première guerre mondiale?, *Relations internationales*, no.25, printemps 1981, s.21-40.

“Ulusal Blok”, *AnaBritannica*, C. 21, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1990, s.383.

Üstel, Füsün, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Türkiye’de Vatandaş Eğitimi, İletişim Yay., İstanbul, 2004.

İnternet Kaynakları

Michel, Frère Ange, “Présentation du Secteur de Turquie”, www.lasalle-po.org

Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2014.